

Nikola Jakšić

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23000 Zadar

Pregledni rad / Review paper

Primljen / Received: 28. 9. 2021.

Prihvaćen / Accepted: 15. 11. 2021.

UDK / UDC: 75.056Neri

DOI: 10.15291/aa.3563

Nerijev inicijal A iz antifonara šibenskih franjevac

Nerio's Initial A in the Antiphony of the Šibenik Franciscans

SAŽETAK

Raskošni inicijal A u antifonaru šibenskih franjevac atribuiran je u literaturi Neriju, minijaturistu iz Bologne. Pripada prvomu responzoriju Adventa, *Aspiciens a longe...* Autor komparira šibenski inicijal s nekolicinom drugih inicijala A koji se atribuiraju Neriju. Svi potječu iz davno uništenih koral, a odnose se na tri sadržaja. Uz šibenski inicijal koji je sačuvan na svojem izvornome mjestu u antifonaru franjevac, obrađuje se nekoliko ostrizaka srodnih morfoloških i stilskih odlika, svi atribuirani Neriju. Odnose se na različite sadržaje iz koral: *Ad te levavi...*, *Angelus Domini* i *Resurexi*. Posebna je pozornost posvećena onima na kojima je prikaz anđela na grobu koji dočekuje mironosnice. Nerije je taj prizor naslikao nekoliko puta, a ta su uprizorenja umnogome nalik jedni na druge. Uočeno je već prije u literaturi da su ta rješenja bliska onima koje je naslikao Jacopino da Reggio (ili *Majstor biblije latin 18*, kako ga se iz opreza naziva). Suradnja dvaju spomenutih minijaturista zasvjedočena je u nekim sačuvanim kodeksima u Vatikanu i Toledu. Jacopino je pritom, kao što je dobro poznato, najkvalitetniji minijaturist Bologne u posljednjem kvartalu 13. stoljeća, a Nerije je, bez sumnje, upravo uz njega usvojio stilske odlike bizantskoga slikarstva 13. stoljeća. No on je, ipak, u susretu s Giottovim padovanskim ciklusom svoj stil uputio prema novostima u zapadnjačkome slikarstvu.

Ključne riječi: Nerije iz Bologne, minijature, koral, bizantski utjecaji, 13. i 14. stoljeće

ABSTRACT

The lavish initial "A" in the antiphony of the Šibenik Franciscans has been attributed in scholarly literature to Nerio, a miniaturist from Bologna. It belongs to the first Advent responsory, *Aspiciens a longe...* The author compares the Šibenik initial with several other initials "A" attributed to Nerio. They all come from long-destroyed choir books and relate to three themes. In addition to the Šibenik initial, which is preserved in its original place, in the antiphony of the Franciscans, several cuttings with related morphological and stylistic features have been analysed, all attributed to Nerio. They refer to various themes from the choir books *Ad te levavi...*, *Angelus Domini* and *Resurexi*. Special attention has been paid to those depicting an angel on the tomb meeting the myrrh-bearers. Nerio painted this scene several times, and these depictions are very similar to each other. Scholars have observed before that these solutions are close to those by Jacopino da Reggio (or the *Master of Bible Latin 18*, as he has been cautiously called). The collaboration of the two mentioned miniaturists is attested in some preserved codices in the Vatican and in Toledo. Jacopino is known as the most famous miniature painter of Bologna in the last quarter of the 13th century, and Nerio must have adopted the stylistic features of 13th century Byzantine painting from him. However, in the encounter with Giotto's Padua cycle, he directed his style towards the innovations in Western painting.

Keywords: Nerio of Bologna, miniatures, choir books, Byzantine influences, 13th and 14th centuries

1.
Justinijan, *Corpus iuris civilis*,
f. 4 (detalj) s potpisom Nerija
(izvor: Bibliothèque nationale
de France, Département des
Manuscrits, Division occidentale
Latin 8941)

Iustinianus, *Corpus iuris civilis*, f. 4
(detail) with Nerio's signature

Opus minijaturista Nerija¹ iz Bologne u znanstvenoj se literaturi započeo ocrtavati 1979. godine kada je na njega upozorio prvi Alessandro Conti.² On je, naime, u pariškome, bogato oslikanome primjerku Justinijanova *Corpus iuris civilis*³ raspoznao potpis spomenutoga minijaturista djelatnog u Bologni u posljednjemu kvartalu 13. te u prva dva desetljeća 14. stoljeća. Susretljivošću voditeljice odjela za rijetke rukopise u *Bibliothèque nationale de France* u Parizu, Charlotte Denoël, imao sam priliku ovaj kodeks, registriran pod signaturom *Latin 8941*, u jesen 2012. godine pregledati, a ujedno i provjeriti autentičnost potpisa koji glasi: *Neri(vs) fec(it)* (sl. 1). Taj je potpis ispisan na rastvorenome svitku, što ga na foliju 4 spomenutoga rukopisa pridržava lik starijega bradatog i proćelavog muškarca. Naslikan je na razmeđu osnovnoga teksta i pripadajućih mu *glossa* koje ga uokolo okružuju, a neposredno pod kompozicijom Krunjenja Bogorodice smještene u vrhu samoga folija. Bogato ilustriran tekst ovoga kodeksa u cijelosti omogućuje uvid u svojstva i odlike Nerijeva osobnoga stila. Tako je A. Conti bio u prilici Neriju odmah atribuirati jedan ostrižak (*cutting*) s prikazima dvaju svetaca u *British Library* jer se na njemu raspoznaju sve odlike stila uočljive u pariškome *Latin 8941*. Ipak, tek je u svojoj poznatoj knjizi o minijaturnome slikarstvu Bologne iz 1981. A. Conti temeljitije razradio Nerijev opus.⁴

Da upravo Neriju treba atribuirati neke dalmatinske korale, prvi je, ipak, upozorio tek Massimo Medica raspoznajući slikarev stil u gradualima iz samostana Sv. Frane u Zadru o čemu piše 2000. godine⁵, a nedugo potom pripisao mu je i iluminaciju prvoga responsorija Došašća *Ad te levavi...* iz antifonara u samostanu Sv. Frane u Šibeniku.⁶ O tim je dalmatinskim iluminacijama u novije vrijeme pisala ponešto opširnije i Federica Toniolo, podržavajući i produbljujući u cijelosti netom spomenute atribucije M. Medice.⁷ U katalogu izložbe o umjetničkoj baštini Franjevačke provincije sv. Jeronima iz 2010. godine autor ovih redaka usvaja atribuciju minijatura u zadarskim gradualima Neriju,⁸ a nešto poslije u katalogu hrvatske izložbe u Parizu 2012. godine piše katalošku skedu i o Nerijevu raskošnom šibenskom inicijalu, upravo na tragu onoga što su već talijanski kolege i sugerirali.⁹ U stručnoj je literaturi ipak izostala neophodna komparativna analiza samoga inicijala na temelju koje bi se hrvatskog čitatelja, a koji ne poznaje slikarev opus, izravnije uvjerilo da je riječ o Nerijevu autorstvu ovoga šibenskog raskošnog inicijala. Nakana je, dakle, ovoga priloga upravo ta da se na temelju komparativne analize pojasne razlozi za atribuciju spomenutoga inicijala samomu Neriju.

Ambiciozno koncipiran inicijal A (sl. 2) iz šibenskog antifonara naslikan je na foliju 15 samoga kodeksa i njime započinje temporal. Odnosi se na prvi responsorij Došašća koji glasi: *Aspiciens a longe ecce video Dei potentiam venientem...* Šibenski antifonar ima na svojim folijama osam redaka notnoga crtovlja, a spomenuti je inicijal naslikan u prostoru koji odgovara visini gornjih šest redaka, i to u punoj širini kadra. Interpretiran je kao *littera historiata*, i to po načelu *ad verbum* što znači da se iluminacija tematski usklađuje sa sadržajem samoga responsorija. Došašće je, naime, vrijeme očekivanja Mesije što je izraženo tekstem samoga responsorija (u prijevodu): *Motreći, izdaleka vidim evo nadolazeću moć Božju...* Ne treba pritom smetnuti s uma da je pismo kojim je kodeks ispisan obla gotica, pa je i slikarev inicijal elaboriran u tome duhu. To znači da se linije grafema sinusoidno izvijaju, one uspravne su u vrhu široko razdvojene, a pritom se još i zaključuju medaljonima. Poprečna je, vodoravna crta inicijala A pretvorena u dvostruku arkadu. Tom je dvostrukom arkadom inicijal podijeljen na donju, zemaljsku zonu i gornju, nebesku. U nebeskoj je zoni naslikano Kristovo poprsje (Pantokrator), dok su u zemaljskoj zoni, okarakteriziranoj trima razlistanim stablima, postavljena dvojica proroka s dlanovima sklopljenim u molitvi, a pogledima usmjerenim prema Kristu. Lice Kristovo, kao i profili proroka pokazuju odlike koje se zapažaju kod brojnih Nerijevih portreta u drugim iluminacijama od kojih se mnoga raspoznaju i na ostrišcima koji se ovdje donose kao komparativna

2.
Nerije, inicijal A (*spiciens a longe*),
Antifonar, samostan Sv. Frane u
Šibeniku (foto: Ž. Bačić)

Nerio, initial A (*spiciens a longe*),
choir book, convent of St. Francis
in Šibenik

3.
Nerije, inicijal A (*d te levavi*),
ostrižak u kolekciji Koller
(izvor: www.kollerauktionen.ch/de/132590-0010-1174-neriobologna_-ca.-1310-15-1174_70827.html)

Nerio, initial A (*d te levavi*),
cutting in the Koller collection

građa (sl. 3–6). Brojne su i druge pojedinosti u kojima se raspoznaje njegov način slikanja. Primjerice, zapažaju se brojna pseudokufska pismena, oko Pantokratora i pod nogama proroka te unutar medaljona u vrhu inicijala. Primjetna su na mnogim Nerijevim minijaturama, a mogu se gotovo smatrati njegovim autografom. Tu su zatim i karakteristične raznobojne četverolatične rozete naslikane u medaljonima pri dnu grafema, a između njih je jedna amfora koja je inače vrlo često naslikana i na drugim Nerijevim minijaturama, posebice u pariškome *Latin 891*. Karakterističan je i tipično Nerijev postupak slikanja krošnje stabala tako da se na monokromnoj, konturiranoj, maslinastozelenoj podlozi raspoređuju svjetlozelene i blijedo žućkaste mrlje koje označavaju lišće, dok su sitne crvene točkice zreli plodovi.

Inicijalom A ne započinje samo antifonar, već i gradual što znači da mu se i u tim kodeksima pridaje svečani izgled, svakako svečaniji i raskošniji od većine preostalih. Pored toga, isti se inicijal pojavljuje i na početku trećega responzorija uskršnjega

4.
Nerije, inicijal A (*ngelus Domini*),
ostrižak (izvor: Metropolitan
Museum, New York)

Nerio, initial A (*ngelus Domini*),
cutting

nocturna, a glasi: *Angelus Domini descendit de caelo...*, i gotovo je redovito svečano oslikan. Takvi su inicijali, naravno, onda i meta mnogih kolekcionara, pa stoga nije čudno što su među ostrišcima po različitim muzejskim i privatnim zbirkama sačuvani često upravo inicijali „A”.

Gotovo istovjetno kompozicijsko rješenje inicijala A kao u šibenske antifonaru ponudio je Nerije u jednome ostrišku poznatome s aukcija Koller.¹⁰ Taj inicijal (sl. 3) stoji na početku napjeva *Ad te levavi...*, a to znači da je ostrižen iz nekoga nepoznatog nam kodeksa s gradualima. Taj je kodeks bio još raskošnije oslikan, u što nas uvjeravaju ne samo pozlate na svetačkim aureolama već i modra pozadina cijeloga

5.
Nerije, inicijal *A* (*ngelus Domini*)
kod Sotheby's (izvor: www.christies.com/lot/lot-three-maries-at-the-tomb-initial-a-1793922/?lid=4&sc_lang=zh-cn)

Nerio, initial *A* (*ngelus Domini*) at
Sotheby's

6.
Nerije, inicijal *R* (*esurexi*)
u Fundaciji Giorgio Cini u
Veneciji (izvor: *Le miniature
della Fondazione Giorgio Cini*
/bilj. 17/)

Nerio, initial *R* (*esurexi*),
Foundation Giorgio Cini in Venice

inicijala. Oblo A gotice gotovo je jednako oblikovano kao i ono netom opisano u šibenske antifonaru. I tu su medaljoni na završecima okomitih linija inicijala, ovaj put s poprsjima arkandela Gabrijela i Djevice (Navještenje), a tu je i dvostruka arkada umjesto poprečne vodoravne crte. Pod njom su proroci podignutih pogleda prema Kristu. Na ostrišku su, nasreću, sačuvani skromni, no dragocjeni dijelovi crtovlja te pojedinačna slova u neposrednoj blizini inicijala koja upućuju na sam tekst koji prati notno crtovlje. Pokazuju da je inicijal visinom zahvaćao gornjih pet redaka crtovlja, ali ne u punoj širini kadra. Pseudokufskih grafema nema, ali su tu višebojni cvjetni izdanci srodni onima u medaljonima šibenskoga inicijala.

U nekim slučajevima proroci mogu biti zamijenjeni skupinom monaha, kao što je to slučaj inicijala A još jednoga Nerijeva ostriška, ovaj put u minhenskoj *Graphische Sammlung* (inv. br. 40096 Z), veličine 242 x 199 mm.¹¹ Inicijal je morfološki istovjetan prethodno opisanima s medaljonima na završecima okomica u kojima se sada prepoznaju svetačka poprsja. Uočavaju se i karakteristične krošnje stabala, a jednako tako i tipični Nerijevi portreti. No pod arkadama je umjesto dvojice proroka sada raspoređeno osam likova, a pred njima je, u središtu scene, postavljen *lectorile*. Na njemu je položen dobro raspoznatljiv, rastvoren kodeks s notnim crtovljem i praćim tekstem, a služi skupini monaha pri liturgijskome pjevanju. Njima nasuprot stoji grupa svetaca s pozlaćenim aureolama.

Netom opisana, svakako je najuspješnija među već prije spomenutim i međusobno srodnim Nerijevim kompozicijama. Riječ je o ostrišku koji je pripadao antifonaru nekoga, najvjerojatnije augustinskoga samostana (možda Sv. Jakova u Bologni), od kojega je u različitim kolekcijama raspoznato njih još nekoliko te jedan cjeloviti folij.¹² Upravo je iz toga istog kodeksa ostrižen još jedan Nerijev A inicijal (New York, *Metropolitan Museum*, Nr. 12. 56. 1)¹³ koji je kao *littera historiata* pratio tekst trećega responzorija prvoga uskršnjeg nokturna: *Angelus Domini descendit de caelo et accedens revolvit lapidem et sedebat super eum, alleluja*. Da je pripadao upravo tomu responzoriju, svjedoči sačuvani dio teksta na poleđini minijature (ovdje otisnut **masnim** tiskom) jer pripada istoj tematskoj cjelini, a glasi: ***Ego sum qui sum et consilium meum non est cum impiis sed in lege domini voluntas mea est alleluia. Postulavi patrem meum alleluia dedit mihi gentes alleluia in hereditatem alleluia.***¹⁴ Inicijal je kvadratnoga formata (239 x 239 mm), visinom odgovara četirima redcima notnoga crtovlja. Od 1912. godine čuva se u *Metropolitan Museum* u New Yorku. Ovaj inicijal A (sl. 4) posjeduje iste morfološke odlike kao i oni već prije opisani primjerci. Dvostruka arkada dijeli inicijal u dva prizora tako da u gornjemu razabiremo mironosnice koje susreću anđela na grobu, a u donjemu se Isus ukazuje pobožnim ženama.¹⁵ Paleta u cijelosti odgovora ostrišku u minhenskoj *Graphische Sammlung* (inv. br. 40096 Z), a pozlate aureola i nekih biljnih detalja na plavoj osnovi daju minijaturi svečan i raskošan ton. Tu su i neizostavni Nerijevi detalji, primjerice krošnja stabla, pa zatim pseudokufska pismena te višebojne rozete u medaljonima kao i pojedinačne laticе.

Još je jedan Nerijev raskošan inicijal A (246 x 170 mm) koji je pripadao već spomenutomu responzoriju *Angelus Domini...*, a poznat s aukcija kod Christie's i Sotheby's. (sl. 5)¹⁶ Mironosnice pred anđelom su pod dvostrukom arkadom, a cijela kompozicija uvelike nalikuje na onu srođnu s ostriška u *Metropolitan Museum of Art*. Likovi su postavljeni na tamnozelenu pozadinu s karakterističnim Nerijevim lišćem. Gornji je dio inicijala riješen florealno s višebojnim rozetama u medaljonima. U kataloškim skedama spomenutih aukcijskih kuća dovodi ga se ispravno u vezu s poznatim inicijalom R (sl. 6) koji se čuva u *Fondazione Giorgio Cini*. Ipak, nije pripadao istomu kodeksu, kako se to u spomenutim tekstovima predlaže. Naime, ovaj A inicijal jest ostrižak iz antifonara, dok je onaj R u *Giorgio Cini* pripadao nekome, nepoznatom gradualu.¹⁷ I tu je, na ostrišku u *Fondazione Giorgio Cini* Nerije prikazao mironosnice u susretu s anđelom, dakle već treći put u vrlo srodnoj impostaciji. M. Medica upozorio je na to da je njihov autor, dakle Nerije, morao biti u tješnjemu kontaktu s Jacopinom da Reggionem te da je poznavao njegova rješenja iste scene, kako u Bibliji Latin 18, tako i u Psaltiru Smith-Lesouëf, oba u Bibliotheque nationale de France.¹⁸ Jacopino da Reggio (ili *Majstor Biblije Latin 18* kako ga se opreznije naziva) svakako je najkvalitetniji minijaturist Bologne u zadnjoj četvrtini 13. stoljeća. Njegovo je slikarstvo pod snažnim utjecajem stila cvatućeg u doba paleološke epohe u bizantskome slikarstvu (tzv. Paleološka renesansa) koji se tada usvaja i na Apeninskome poluotoku.¹⁹ Nerije bijaše Jacopinu suradnikom na vatikanskome primjerku *Decretum Gratiani* (ms. Vat. Lat. 1375)²⁰ kao i na primjerku *Liber sextus decretalium cum glossa ordinaria di Giovanni d'Andrea* u kaptolskoj biblioteci u Toledu. Na njoj je prikazan papa Bonifacije VIII. koji objavljuje sam tekst, a obočen je šestoricom suradnika. Bez svake sumnje, riječ je o *Majstoru Biblije Latin 18* (ili Jacopino da Reggio) čije se autorstvo raspoznaje prema slikarskoj maniri koja svojim stilskim odlikama odgovara duhu todobnoga bizantskog slikarstva u doba Paleološke dinastije. Međutim, popratni dekorativni frizovi i inicijali slikani su drukčije, u duhu zapadnjačkoga slikarstva i jasno se raspoznaju kao autorstvo onoga majstora koji je oslikavao pariški Latin 8941, riječ je, dakle, o Neriju.²¹

O toj je minijaturi inače Susan L'Engle napisala slijedeće: „This is the best demonstrated in the Toledo Liber sextus, where Jacopino or very gifted associate executed the beautiful two-column opening miniature on folio 3v, rendering figures

7.
Jacopino da Reggio, *Anđeo na grobu*, Psaltir Smith-Lesouëf (izvor: Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Division occidentale)

Jacopino da Reggio, *Angel on the tomb*, Smith-Lesouëf Psalter

8.
Bizantski slikar, *Anđeo na grobu*, crkva manastira Mileševa (izvor: commons.wikimedia.org/wiki/File:The_White_Angel,_Mileseva_25.jpg)

Byzantine painter, *Angel on the tomb*, church of Mileševa monastery

with his characteristic attenuated limbs, graceful proportions and sensitive modeling of features, while the rest of the manuscript's decoration (historiated initials, marginal figures and vignettes) is shared by at least three artists, including Nerio, working in the new style. This new style is a rough parody of the Byzantine, using the same ornamental vocabulary and modeling techniques, but exaggerating and coarsening certain details, characterized by Nerio's bishop in the historical initial B below Jacopino's delicate group in the miniature above. Hair, instead of flowing naturally takes on a wig-like appearance, physiognomy becomes heavy, features thick and blunted; jaw and lips are puffy, sometimes bloated, hands are disproportionately small and fork-like. Yet the new figures are lively and expressive, bringing new vitality to the manuscript pages."²²

Vratimo se temama u kojima se susreću mironosnice s anđelom. U Bibliji Latin 18 scena je naslikana unutar medaljona na *bas-de-page* folija 324v u sklopu Matejeva evanđelja,²³ dok je u Psaltiru Smith-Lesouëf riječ o jednoj od minijatura preko cijele stranice na foliju 24r. (sl. 7)²⁴ Prototip ovomu anđelu, po našem sudu, treba vidjeti u bizantskome monumentalnom slikarstvu 13. stoljeća, a najrodniji je poznatomu anđelu u crkvi manastira Mileševa (sl. 8)²⁵ kojemu onaj u psaltiru Smith-Lesouëf gotovo u cijelosti odgovara kao njegova zrcalna inačica.

Nerije, dakle, svojim slikarskim rješenjima otkriva da je zaista bio u tješnjemu dodiru sa slikarima odnjegovanim na iskustvima umjetnosti paleološke epohe u Bizantu. No, s druge strane, usvaja narativne modele koji su karakteristični za slikarstvo na zapadu neposredno nakon pojave Giotta čije je radove, bez sumnje, dobro poznavao, kako su to već zaključili talijanski kolege.²⁶

BILJEŠKE

- * Ovaj rad potpomognut je sredstvima iz programa „Znanstvena suradnja” Hrvatske zaklade za znanost, koji je financirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda u sklopu operativnog programa „Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020.”, a u sklopu projekta PZS-2019-02-1624 – GLOHUM – *Globalni humanizmi: novi pogledi na srednji vijek (300-1600)* te sufinanciran institucionalnim projektom Sveučilišta u Zadru broj IP.01.2011.05 – *ArtAdria – Likovni i arhitektonski fenomeni istočne obale Jadrana od antike do ranoga novog vijeka*.
- 1 U literaturu je ušao kao Nerio, što je talijanska izvedenica od latinskoga *Nerivs*. No oblik *Nerius* najvjerojatnije je skraćenica od *Rainerius*. Hrvatski je to Rajnerije, pa slijedom toga i Nerije.
 - 2 ALESSANDRO CONTI, Problemi di miniatura bolognese, *Bollettino d'Arte* LXVI, 1979., 1–29.
 - 3 Riječ je o priručniku civilnoga prava poznatom i pod nazivom *Digestum vetus*.
 - 4 ALESSANDRO CONTI, *La miniatura bolognese, scuole e botteghe 1270 – 1340*, Bologna, 1981.
 - 5 MASSIMO MEDICA, La città dei libri e dei miniatori in *Duecento – Forme e colori del Medioevo a Bologna* (ur. Massimo Medica), Bologna, 2000, 137.
 - 6 MASSIMO MEDICA, Nerio, u: *Dizionario bibliografico dei miniatori italiani* (dalje *DBMI*), Milano, 2004. (ur. Milva Bollati), 820.
 - 7 FEDERICA TONIOLO, Liturgia in figura: le miniature dei Corali di San Francesco a Zara, u: *Letteratura, arte e cultura italiana tra le sponde dell'Adriatico* (ur. Luciana Borsetto), Padova 2005, 49; pretiskano u *Medioevo adriatico – circolazione di modelli, opere, maestri* (ur. F. Toniolo e G. Valenzano), Viella Roma, 2010., 111–132. FEDERICA TONIOLO, Manoscritti miniati di area Veneta e Padana nelle biblioteche della Croazia: alcuni esempi dal XIII al XVI secolo, in *Letteratura, arte, cultura tra le sponde dell'Adriatico* (ur. G. Baldassari, N. Jakšić, Ž. Nižić) Zadar, 2008, 201–218.
 - 8 NIKOLA JAKŠIĆ, Iluminirani korali, u: *Milost susreta – Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima* (ur. Igor Fisković), Galerija Klovičevi dvori, Zagreb 2010., 247–252.
 - 9 NIKOLA JAKŠIĆ, Antiphonaire - Nerio de Bologne, skeda „*Et ils s'émerveillèrent*” - *L'art médiéval en Croatie*, Paris: Réunion des musées nationaux - Grand Palais (ur. Elisabeth TABURET DELEHAYE), 2012., 64.
 - 10 https://www.kollerauktionen.ch/de/132590-0010-1174-nerio-bologna_-ca.-1310-15-ini-1174_70827.html (Pristup ostvaren 28. 8. 2021.).
 - 11 URLIKE BAUER – EBERHARD, *Die italienische miniaturen des 13. – 16. jahrhunderts*, München, 1984., 69.
 - 12 O njima ćemo pisati u opširnijoj raspravi koja će biti usredotočena na dalmatinski opus Nerija iz Bologne. Najbrojniji su u *Victoria & Albert Museum* te u *British Library* u Londonu, a ima ih i drugdje.
 - 13 URLIKE BAUER – EBERHARD, 1984., 71, pogrešno ga raspoznaje kao „M”. O njemu inače vidi u BARBARA DRAKE BOEHM, *Choir of Angels, Painting in Italian Choir Books 1300 – 1500*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 2008., 37 i GAUDENZ FRULER, *The McCarthy Collection, Italian and Byzantine Miniatures*, London, 2018., 96.
 - 14 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/463602?searchField=All&sortBy=Relevance&ft=medieval+illumination&offset=20&rpp=20&pos=40>
 - 15 BARBARA DRAKE BOEHM, *Choir of Angels, Painting in Italian Choir Books 1300 – 1500*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 2008, 36; Autorica ispravno primjećuje kako je ova kompozicija nastala kao kombinirana interpretacija dvaju Evanđelja (Mk 16, 1–9 i Mt 28, 1–10).
 - 16 https://www.christies.com/lot/lot-three-maries-at-the-tomb-initial-a-1793922/?lid=4&sc_lang=zh-cn (Pristup ostvaren 23. 8. 2021.). The Three Maries at the Sepulchre, very large historiated initial from an Antiphoner, *Medieval and Renaissance Manuscripts, Sotheby's auction in London*, 5. jula 2016., no. 19.
 - 17 O njemu je pisano u više navrata, a posljednje vidi u MASSIMO MEDICA, Nerio, Iniziale ritagliata da *Graduale Resurrezione di Cristo* in iniziale R, skeda u: *Le miniature della Fondazione Giorgio Cini* (ur. Massimo Medica, Federica Toniolo), 272–273.
 - 18 ISTO, 273.
 - 19 MASSIMO MEDICA, Jacopino da Reggio (Maestro della Bibbia Lat. 18), *Forme e colori del Medioevo a Bologna* (ur. Massimo Medica), Venezia, 2000., 382.
 - 20 MASSIMO MEDICA, Nerio, *Dizionario bibliografico dei miniatori italiani*, Milano, 2004 (ur. Milva Bollati), 344.
 - 21 MASSIMO MEDICA, Maestro della Bibbia Lat. 18 (Jacopino da Reggio)? e Nerio. Bonifacio VIII: Liber sextus decretalium cum glossa ordinaria di Giovanni d'Andrea, 1305 – 1310 ca. in *Forme e colori del Medioevo a Bologna* (ur. Massimo Medica), Bologna, 2000, 381.
 - 22 SUSAN L'ENGLE, *Trends in Bolognese Legal Illustration: The Early Trecento in Juristische Buchproduktion im Mittelalter* (ur. Vincenzo Colli), Max-Planck-Institute 2002., 219–244
 - 23 BNF, Latin 18 dostupno na stranici BNF-a.
 - 24 <https://iiif.biblissima.fr/collections/manifest/15007131f00ba9e002866d91b99986c1fc4e12e4?tify={%22panX%22:0.562,%22panY%22:0.657,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.304}>
 - 25 SVETOZAR RADOJČIĆ, *Mileševa*, Beograd, 1971., 25.
 - 26 MASSIMO MEDICA, Nerio, in: *DBMI*, Milano 2004. (ur. Milva Bollati), 820; FEDERICA TONIOLO, Manoscritti miniati di area Veneta e Padana nelle biblioteche della Croazia: alcuni esempi dal XIII al XVI secolo, u: *Letteratura, arte, cultura tra le sponde dell'Adriatico* (ur. G. Baldassari, N. Jakšić, Ž. Nižić), Zadar, 2008., 202.